PARAULES CANSADES. DISPONIBILITAT LECTAL I ADAPTABILITAT DE LA LLENGUA

TIRED WORDS. LECTAL AVAILABILITY AND LANGUAGE ADAPTABILITY

Josep M. Nadal
josep.nadal@udg.edu

Santiago Perera
santiago.perera@udg.edu

Pilar Monreal
pilar.monreal@udg.edu

Francesc Feliu
francesc.feliu@udg.edu

Institut de Llengua i Cultura Catalanes - Universitat de Girona

Resum: L'adaptabilitat d'una llengua depèn del multilingüisme intralingüístic dels parlants, que els permet usar la llengua-dialecte adequada a cada situació. Una llengua, per tant, és inevitablement un conjunt de llengües-dialecte. Aquestes mantenen relacions desiguals amb l'espai privilegiat de l'estàndard, que és l'única entitat lingüística construïda. En aquest treball volem reflexionar sobre les tensions entre les llengües-dialecte i la llengua estàndard.

Paraules clau: centre i perifèria de la llengua, escalaritat de la llengua, multilingüisme interlingüístic, multilingüisme intralingüístic.

Abstract: The adaptability of a language depends on the intralingual multilingualism of the speakers, that allows them to use the appropriate dialect in each situation. A language, therefore, is

Caplletra 73 (Tardor, 2022), p. 119-145. ISSN 0214-8188, ISSN versió electrònica 2386-7159
Rebut: 04/02/2021. Acceptat: 26/02/2022. DOI: 10.7203/Caplletra.73.24635

inevitably a set of dialect-languages. These have unequal relations with the privileged space of the standard, which is the only linguistic entity constructed. In this paper we want to reflect on the tensions between dialect-languages and standard language.

Key words: language centre and periphery, language scalarity, intralingual multilingualism, interlingual multilingualism.

1. INTRODUCCIÓ

Les llengües, en el seu sentit més habitual, són bàsicament construccions històriques que s'han convertit en un element central de les identitats col·lectives, les quals són també el resultat d'una construcció. Farem una distinció «forta» entre la realitat lingüística *natural*, allò que cadascun dels parlants ha adquirit inconscientment i sense cap esforç a partir del contacte inicial amb la seva família —la llengua individual o idiolecte— i la seva *representació construïda*, que els parlants adquireixen col·lectivament en un aprenentatge planificat però que senten com una cosa heretada i externa. Són objectes d'un ordre diferent: uns, les llengües individuals, que n'hi ha tantes com parlants i s'aprenen inconscientment; l'altre, la llengua col·lectiva, que n'hi ha només una i és secundària i construïda, externa, col·lectiva i s'aprèn a través de l'estudi.

Poder percebre diferents llengües com una única llengua col·lectiva no és pas un fet insòlit. Els humans ens apropem al món amb una mirada que ens duu d'una escala 1:1 a una escala molt més gran, com si féssim mapes.[1] Però mapes de tot. Fa uns cinquanta mil anys, un procés evolutiu llarguíssim va portar a un món en el qual ja hi havia els humans moderns, que són organismes molt complexos dotats de la capacitat de cartografiar i, doncs, de representar-se el món amb imatges generals. Poder categoritzar va ser un canvi evolutiu que exigia vida mental. La representació del món es lliga amb la llengua perquè les paraules sempre fan referència a unes imatges mentals que són la «idea» d'objectes o esdeveniments, el seu «concepte». I les imatges, les idees que s'hi relacionen i la traducció verbal que n'hem fet poden emmagatzemar-se en la memòria i afavorir l'acumulació del coneixement (Damasio 2017: 105-122; Coen 2013). Per això l'analogia, el mecanisme que ens permet generalitzar, és una capacitat específicament

1. Jorge Luis Borges va escriure un conte fantàstic sobre aquesta qüestió amb el títol *Del rigor en la ciencia*, publicat el 1954.

humana, el resultat de la qual són conceptes als quals donem un nom comú. L'analogia ens permet passar d'una realitat fotogràfica, plena de coses carregades de detalls innecessaris, a una realitat abstracta, plena d'imatges que són aquelles coses inicials a les quals, com si féssim una estàtua de marbre, hem tret els trossos innecessaris.[2] «La categorització constant és tan indispensable per a la nostra supervivència com el batec del nostre cor. Sense aquesta categorització permanent no seríem capaços d'entendre res del que succeeix al nostre voltant, no podríem raonar, ni comunicar-nos amb els altres, ni tindríem cap base per prendre decisions» (Hosfstadter & Sander 2018: 38).

En l'àmbit lingüístic, la llengua comprèn els dos extrems del procés cartogràfic, que va d'una escala 1:1 a una escala més gran —d'una fotografia que reflecteix tots els idiolectes a una imatge que reflecteix una única «llengua» col·lectiva—, i també tots els materials del mig —els dialectes. Concebuda així, la llengua és un objecte complex. En algun altre treball hem proposat dir-ne *llengua completa*. Fixem-nos-hi: d'una banda, hi ha la llengua concebuda com el conjunt complex de totes les llengües-dialecte —és la llengua de què parlarem en aquest treball; de l'altra hi ha la llengua tal com la conceben els parlants, identificant-la només amb una única «llengua» col·lectiva.

En moltes situacions de comunicació, la llengua col·lectiva no és altra cosa que un dialecte més, el més gran, produït per una convergència espontània de llengües-dialecte més petites que han entrat en contacte. Aquest procés convergent sempre està condicionat per les relacions de poder que hi ha en qualsevol grup social. Som, encara, dins la *llengua completa* i en l'àmbit de l'oralitat. Però aquest procés convergent s'ha vist alterat quan els humans han estat capaços de manipular-lo conscientment, a través de l'escriptura. Ens referim al fet que la distinció entre llengües que s'escriuen i llengües que no s'escriuen ha canviat moltes coses perquè, amb el temps, les llengües escrites —però no pas les orals— han deixat de ser un sistema emergent que evoluciona a partir de la selecció natural i han passat a ser un sistema construït, un artefacte, que evoluciona a partir de la selecció artificial i, en conseqüència, amb una direcció orientada, podríem dir que amb un cert caràcter lamarquià. A aquesta doble situació es referia Antoni Rovira i Virgili quan afirmava que la llengua parlada es transforma pel procediment de l'*evolució* i la llengua escrita, pel de la *revolució* (Ginebra 2006: 49; Nadal 2015b). I és que les llengües orals són objectes darwinians sotmesos a la selecció natural; en canvi, la llengua escrita és un objecte no darwinià, que canvia perquè algú, que té l'autoritat per fer-ho, ho decideix.

2. Miquel Àngel definia una estàtua com un tros de marbre del qual es treuen els fragments que sobren, que esdevenen així simples deixalles. Però en aquestes reflexions el que ens plantegem és la importància d'aquestes deixalles en la construcció de «la llengua».

2. DOS ESCENARIS PER A LA LLENGUA

Aquestes consideracions ens fan pensar en dos escenaris ben diferents:

a) En un primer escenari, sense escriptura, la *llengua (col·lectiva)* només pot arribar a ser una abstracció perquè els únics sistemes realment utilitzables en la comunicació són les llengües-dialecte individuals de cada parlant, que amb la interacció tendeixen espontàniament a assemblar-se fins que acaben compartint un cert aire de família. Podríem dir que es produeix una emergència espontània de baix cap a dalt, sense cap planificació. Cadascun dels espais d'interacció, tant si són petits, com si són mitjans o grans —la família, el mercat, la parada de l'autobús, l'estació, el tren, l'escola, la feina, els amics, el poble, la comarca, la regió, la nació, etc.—, acaba originant llengües-dialecte de grandàries diferents, que formen un conjunt escalar de llengües de mides diferents que, a causa del contacte, van convergint i cada cop s'assemblen més. De vegades, una d'aquestes llengües-dialecte adquireix una preeminència derivada del prestigi de qui la sol utilitzar públicament i fa que les altres s'hi vagin assemblant tant com poden. Emergeix, així, una *llengua col·lectiva*, una *koiné*, que de vegades s'escriu, però que encara no és codificada, ni tampoc no es lliga a una ideologia nacional. En aquest escenari, la llengua col·lectiva no codificada encara sol presentar molta variació.

b) En un segon escenari, a partir de les varietats de la llengua escrita no codificada es construeix conscientment una llengua que pugui integrar totes les llengües-dialecte. En aquest procés hi han de jugar un paper fonamental les normes ortogràfiques, que fixen com es pronuncien els textos escrits d'acord amb les varietats dialectals escrites i, a l'inrevés, com s'han d'escriure aquestes varietats de manera que el resultat sigui el mateix per a totes. Per això aquesta llengua codificada no s'aprèn espontàniament pel simple fet de néixer en un entorn determinat en el qual els pares (no) la parlen, sinó que només es pot aprendre a través de l'estudi de les normes. Aquest és el motiu pel qual ens hem referit a la llengua escrita codificada com un objecte no darwinià: un artefacte construït.

El mapa de les llengües del món normalment reflecteix el conjunt dels artefactes construïts d'aquesta manera. Per això aquests mapes no acaben de reflectir mai bé «les llengües del món», atès que encara n'hi ha moltes que no han arribat a l'estadi escrit ni, encara menys, al codificat. Cal fixar-nos bé que, per sota d'aquest mapa de les llengües codificades, hi ha un altre mapa molt més dens, que conté les varietats lingüístiques que cada llengua codificada ha intentat integrar. No és pas casual que d'aquests mapes se n'ocupi la dialectologia i d'aquells primers, la història de la llengua.

En la cultura europea en què ens movem, aquestes dues menes de mapes i els estats nació que els han originat són un fenomen que va començar als inicis de l'edat moderna i va culminar a finals del segle XIX o a principis del XX. Ha estat en aquest moment quan la nova llengua construïda ha començat a esdevenir, si us plau per força, una llengua de tots, és a dir, la «llengua nacional», única i imposada a tots els ciutadans de la nació (Balibar & Laporte 1974; Certeau, Julia & Revel 1975; Schlieben-Lange 1996; Baggioni 1997). El procés que hi ha dut és aquest: després de la caiguda de l'Antic Règim, la legitimació del poder polític va deixar de tenir una vinculació estrictament personal en la figura del rei i va agafar un caràcter territorial, col·lectiu i nacional que exigia la identificació de tots els ciutadans amb l'estat nació i, conseqüentment, la construcció d'una identitat col·lectiva amb individus que havien de compartir totes aquelles pautes, experiències i símbols que poguessin generar la mateixa consciència de pertinença. Els estats volien ser nació; això és el nacionalisme. Anderson (1991: 6) ha dit que aquestes comunitats, quan són més grans que els poblats primordials en els quals el contacte es produeix cara a cara, són imaginades, perquè els seus membres és possible que mai no es coneguin ni acabin interactuant directament. En definitiva, una comunitat imaginada sorgeix d'una forma de vida compartida per una col·lectivitat molt àmplia basada 1) en una llarga història comuna que el grup considera que el diferencia d'altres grups; 2) en una tradició cultural pròpia, que inclou costums familiars i socials —formes de vida, en definitiva— que de vegades poden associar-se a la religió; 3) en una llengua comuna, que en el món occidental modern és escrita, i 4) en una literatura comuna (Joseph 2010: 11). Cal distingir, per tant, entre comunitats primàries i comunitats imaginades. Una mica com entre les llengües-dialecte i les llengües.

És cert que Europa a l'inici de l'edat moderna ja havia iniciat el camí que havia d'afavorir la creació de les llengües nacionals. I també ho és que la creació de les monarquies absolutes, l'embrió de les nacions, i l'aparició de la impremta van ser els elements que més hi van ajudar. Però en aquells mateixos anys la monarquia hispànica, triant un camí contrari al sentit de la història, va apostar per fer un imperi i no pas una nació. Un imperi que, segons algun historiador, ha de considerar-se «por definición, un sistema anacrónico a cuya efectividad han de oponerse no solo el absolutismo monárquico, sino incluso el papado» (Nadal 2001: 15). Un imperi no és una nació, i sospitem que el projecte imperial espanyol, tan allunyat del projecte nacional que a començaments del segle XVI representava el rei Francesc I de França, explica que en el cas hispànic les «ètnies subjacents» i els símbols que les defineixen —entre els quals destaquen les llengües— hagin pogut resistir una força homogeneïtzadora que en aquest cas era molt feble. En tot cas, a la mateixa època en què Francesc I

de França publicava l'*Ordonnance de Villers-Cotterêts* (1539) i convertia el francès en l'única llengua de l'estat, a Bolonya, en la proclamació de Carles V com a emperador, ressonava un discurs de Romolo Amaseo titulat molt significativament *De linguae latinae usu retinendo* (1530), amb el qual es reivindicava una llengua de ningú, el llatí, com la llengua de l'Imperi.[3] Una llengua que espontàniament ningú no usava i que, per tant, no era la «pròpia» de cap dels habitants de l'imperi (Nadal 2005: 93).

3. LA COMPLEXITAT DE LA LLENGUA

La nostra manera d'entendre la llengua l'hem exposada en molts altres treballs (Nadal 1992, 2005, 2015a, 2022; Nadal *et al.* 2016). Resumint-ho molt, una llengua és un sistema d'entitats lingüístiques organitzades d'una manera escalar, que va de les llengües individuals, que solem anomenar *idiolectes*, a la llengua col·lectiva escrita i codificada, que els lingüistes solen anomenar l'estàndard o, simplement, *la llengua*, passant per unes entitats que hi ha a l'entremig, que comunament anomenem *dialectes*. Abans ja hem fet una distinció entre *la llengua* i *les llengües-dialecte*; aquestes que, com ja hem dit, són de mides diferents i es caracteritzen a partir de tres eixos per a la variació: un eix geogràfic, que defineix els *geolectes*, un eix social, que defineix els *sociolectes*, i un eix pragmàtic o situacional, que defineix els *registres*. Aquesta multiplicitat dialectal és un correlat de la multiplicitat dels espais on es produeixen els actes lingüístics, i tots dos també són un correlat de formes de vida i d'identitats també diverses. En aquest sentit, cada entitat lingüística, tant si és una llengua-dialecte com si és «la llengua», és la conseqüència d'un procés històric en el qual entitats lingüístiques petites convergeixen i formen unes entitats més grans, sense que cap d'aquelles deixi d'existir i de ser utilitzada en el context adequat.

Val la pena fer tres puntualitzacions sobre l'estructura que formen les entitats constitutives de la llengua:

i) La multiplicitat lingüística es manifesta en una estructura multiescalar que va d'un nivell petit i altament indexicalitzat a un nivell molt més gran i neutre: primer, la llengua col·lectiva oral; després, la llengua col·lectiva escrita però no codificada i, finalment, la llengua estàndard, que ha de ser de tots i alhora de ningú, i, per tant, neutra i molt lligada a l'anonimat (Woolard 2016, 2017).

3. El discurs de Romolo Amaseo és publicat dins el seu *Orationum volumen* (Bolonya, Ioannes Rubrius, 1564, p. 101 i ss.).

ii) Ja es veu, per tant, que la llengua col·lectiva, oral o escrita, podria considerar-se una llengua-dialecte com les altres i només se'n distingeix perquè el seu espai és més ampli que el de les altres. Ho és tant, que els seus parlants només hi poden interactuar en situacions en les quals, més que una interacció cara a cara, es produeix una interacció indirecta, anònima. I això encara és més clar quan la llengua-dialecte col·lectiva es codifica i es converteix en la llengua estàndard, «la llengua». En aquest cas és la llengua dels *mass-media*, de l'escola, dels grans discursos, del cinema i de la televisió, del món administratiu, de la literatura, de la publicitat, dels rètols públics, etc.

iii) Si la interacció amb «la llengua» codificada, l'estàndard, no es produeix en una relació cara a cara, difícilment es pot adquirir per contacte. Per això aquesta llengua només pot aprendre's a través d'un procés conscient i regulat que exigeix esforç. En la història occidental, els processos d'alfabetització, generalitzats a partir del segle XIX, han tingut un paper fonamental. Podríem dir que les llengües-dialecte tenen una aprendibilitat tan alta que la seva adquisició no exigeix un altre mecanisme que la interacció, mentre que, en canvi, la llengua estàndard té una aprendibilitat tan baixa que només s'adquireix amb esforç a través de l'estudi.

Abans de continuar, cal advertir que els espais i les seves llengües-dialecte són meres abstraccions. El que hi ha en realitat són uns parlants que es mouen i s'agrupen a bandades, ara grans i ara petites, segons l'espai de relació, duent a la motxilla moltes formes de parlar adequades per a cada situació. Es podria parlar, en aquest sentit, d'una *disponibilitat lectal* dels parlants, de la qual depèn la viabilitat de la llengua. Aquest funcionament a bandades permet que determinades formes lingüístiques, quan s'agrupen amb prou densitat, s'assignin temporalment a espais de relació. En aquest sentit, les àrees dialectals són, com totes les altres categories, agrupacions contingents. Per això, encara que utilitzem noms particulars per referir-nos a les llengües-dialecte, ningú no ha de pensar que els estem atorgant un caràcter discret. En la majoria dels casos, l'ús d'etiquetes com llengua, dialecte i idiolecte, que nosaltres hem agrupat sota el nom de llengües-dialecte, no ens ha de fer oblidar que el que hi ha en la realitat és un contínuum d'entitats lingüístiques integrades les unes dins les altres, entre les quals les fronteres són extraordinàriament toves. Només en l'escenari *b)* de què hem parlat abans, en què s'ha construït una llengua estàndard —«la llengua» per antonomàsia— que no és un objecte natural i, per tant, no canvia per evolució, tenim un objecte discret, clarament definit.

Si ens imaginem un espai de tres dimensions en el qual les entitats de què estem parlant se situïn en funció del seu grau d'indexicalitat —lligat a la grandària i el nombre—, de la immediatesa —si la comunicació es produeix o no «cara a cara»— i de l'aprendibilitat —condicionada pel grau d'artificialitat—, podríem representar la *llengua completa* com a la figura següent (Nadal 2022, en premsa):

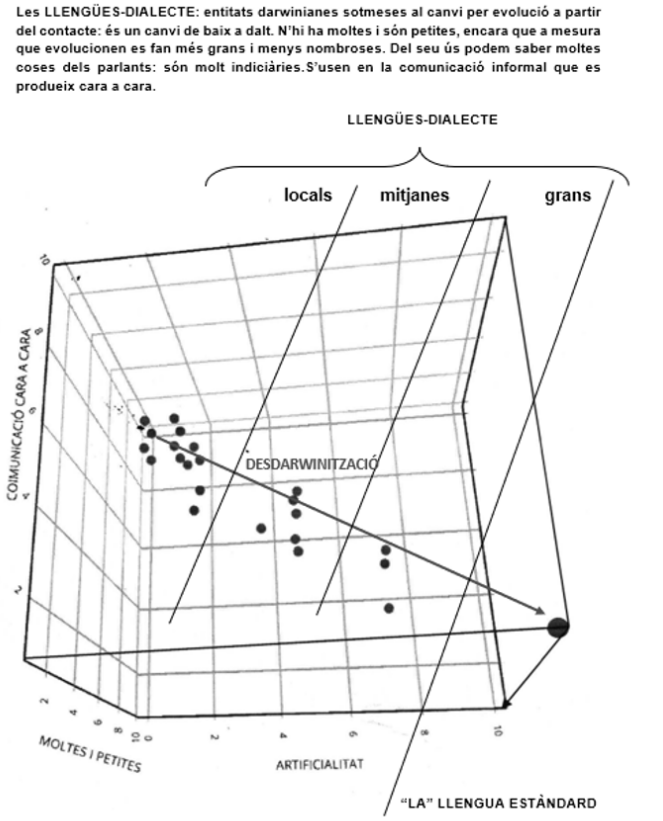

Figura 1

El conjunt d'entitats lingüístiques forma un tot dinàmic en el qual cap entitat no pot existir sense les altres. Però les llengües-dialecte, no ho oblidem, són entitats de primer ordre i és el que realment utilitzem per parlar. En canvi l'estàndard és

inicialment una realitat de segon ordre, una abstracció, que només es converteix en un objecte únic i tangible a disposició de cada parlant quan es codifica i s'escriu.

Ens trobem, per tant, en una situació curiosa que intenta reflectir la figura següent, que tot seguit explicarem:

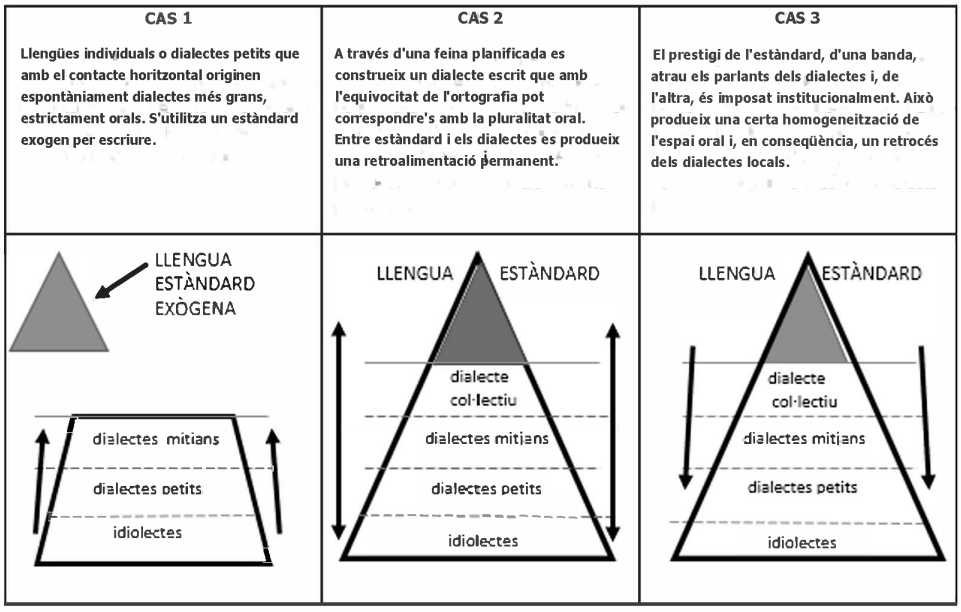

Figura 2

Una de les característiques més notables dels humans és la capacitat de moure's en espais diferents en funció de les necessitats. Per això, l'espai en què els parlants actuen no és sempre el mateix. I les persones amb qui actuen tampoc. És la ment recursiva allò que permet aquesta plasticitat. Quan alguns individus s'ajunten i interactuen lingüísticament, la majoria de les vegades cara a cara, es mouen en un espai creat socialment i s'adhereixen a les normes fixades pel propi espai (Britain 2010). Segons l'espai de relació, cadascú parla la llengua-dialecte que toca, i ho fa d'una manera rutinària i mecànica. Aquesta és la seva força perquè els permet, sense haver-s'ho d'anar plantejant en cada situació, saber com han de parlar i, molt especialment, com no han de parlar. Però els costa adonar-se d'aquesta capacitat perquè la rutina la fa difícil de percebre.

Cas 1: En un espai on només hi ha dialectes molt petits no podem afirmar que hi hagi una llengua, en el sentit sociolingüístic de la paraula. La convergència horitzontal que es produeix quan un nombre molt petit d'individus interactuen (Siebenhaar 2010) no és suficient per crear la percepció d'una *llengua de veritat*, en el sentit popular que solem donar a aquest mot. Saussure va destacar en el *Cours* que un dialecte és el mateix que una llengua però més petit (Saussure 1992: 253). Si ens ho mirem des d'una perspectiva interna, és veritat que cada entitat lingüística és el mateix. Però la quantitat és, sociolingüísticament i políticament parlant, fonamental, perquè hi ha d'haver una magnitud mínima per poder parlar de llengua, en el sentit que donem habitualment a aquest mot. En una *llengua viva* és necessària una mínima escalaritat lectal i, per poder contenir dialectes de diverses escales, la llengua ha de ser mínimament gran. Un conjunt de llengües individuals molt petit fa que l'agrupació lectal que es pot formar sigui extremadament fràgil, perquè per sobre no hi ha una entitat de referència —l'estàndard—, i així només pot produir-se una interacció horitzontal (Taleb 2013). Si ens situem a l'Europa romànica dels segles VIII-XI, aquesta era la situació més freqüent per a la majoria de les agrupacions d'individus, i la llengua que en sorgia no era gaire més que la familiar o la del poble (Nadal, Perera & Monreal 2019). Per això en aquests casos continuava essent necessària una llengua estàndard exògena: el llatí escrit.

Cas 2: Es representa l'única situació en la qual la llengua pot adaptar-se i reproduir-se, que és com les llengües perviuen. Quan la comunicació va més enllà dels grups estrictament locals, les llengües-dialecte locals que han entrat en contacte horitzontalment s'acosten les unes a les altres i tendeixen a produir una llengua-dialecte d'una escala més elevada. Seguint aquest procés, a la fi n'emergeix una que, en aquells casos en què s'escriu i es codifica, anomenem l'estàndard —«la llengua». D'aquesta manera, els idiolectes, els dialectes i la llengua estàndard coexisteixen i es retroalimenten a través d'uns contactes que són alhora horitzontals i verticals (Røyneland 2010: 261).

Cas 3: Però si el procés d'estandardització va massa enllà, es pot produir una situació en la qual «la llengua» estàndard es vagi sobreposant a les llengües-dialecte. No podem oblidar que l'estàndard, d'una banda, atrau les altres llengües-dialecte a causa del seu prestigi i, de l'altra, és imposat per sobre perquè ha d'esdevenir la llengua nacional. En aquest cas, «la llengua» pot esdevenir una entitat massa robusta, en el sentit de Taleb (2013), és a dir, amb una plasticitat tan petita que difícilment permeti l'adaptació. En aquesta situació la supervivència de la llengua és molt problemàtica perquè hi ha un contrast excessiu entre la multiplicitat d'espais de comunicació —i, doncs, de col·lectius— i la llengua estàndard única. Les «llengües mortes», que representen aquesta situació extrema, no es transmeten d'una manera natural i només

poden ser apreses a través de l'estudi. En canvi les «llengües vives», que contenen dialectes d'escales diferents, s'aprenen d'una manera diferent en cadascun dels escenaris que hem dibuixat: en el primer, l'espai de les llengües-dialecte, d'una manera inconscient a partir de la interacció lingüística que n'assegura la reproducció —a través de l'aprendibilitat natural—, i després, quan es tracta de «la llengua» escrita construïda, s'aprèn conscientment a través de l'estudi. Una llengua només pot sobreviure si té una alta plasticitat, i això vol dir que ha de tenir necessàriament un nivell compartit —«la llengua» o estàndard— i diversos nivells específics de cada grup —les llengües-dialecte. La figura següent reflecteix aquesta situació:

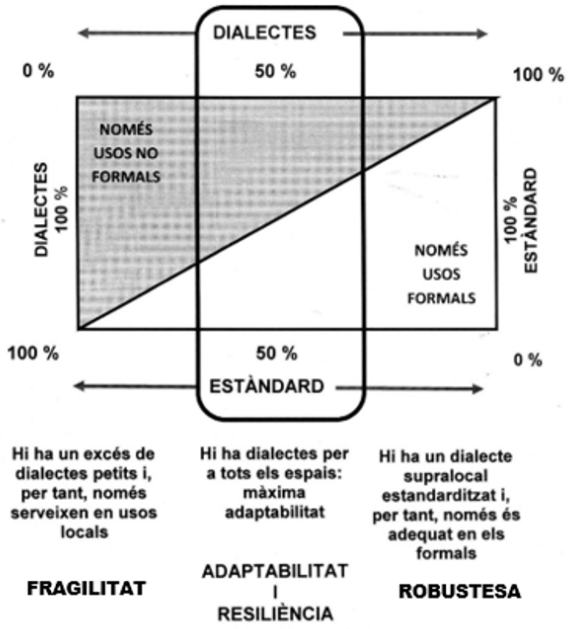

Figura 3

4. LLENGÜES I FORMES DE VIDA

Els usos dialectals de la llengua expliquen qui i com són els parlants, d'on són, i per què i com es relacionen amb els altres (Joseph 2010: 9). En aquest sentit, són llengües molt indexicalitzades que marquen els sentits identitaris de pertinença i reforcen els lligams emocionals entre els parlants. Tots sabem que el lligam emocional

es correlaciona amb la freqüència del contacte (Gamble, Gowlet & Dunbar 2014: 46, figura 2.2). Si les llengües no tinguessin aquesta funció indiciària, seria molt difícil entendre per què al món n'hi ha tantes i per què internament totes són tan heterogènies. Tanta diversitat interlingüística i intralingüística només podria considerar-se un «error» evolutiu inexplicable. Per això algú ha dit, figuradament, que cadascun dels dialectes és la «cola» que uneix individus diferents per consolidar diferents comunitats (Aiello & Dunbar 1993; Dunbar 1993 i 2009; Gamble, Gowlett & Dunbar 2014) i, en conseqüència, diferents identitats.

Però, què enganxa aquesta «cola dialectal»? Inicialment, individus que viuen junts, que es coneixen o que, en tot cas, es reconeixen perquè parlen amb un «deix» semblant i comparteixen una mateixa *forma de vida* (Wenger 1998). Aquestes comunitats es basen en una relació cara a cara i són, per definició, petites; per això les llengües que les defineixen també ho són. I és que els vincles socials que relacionen els individus que interaccionen en aquesta mena d'espais són molt primaris. Una persona gran de Prats de Molló ens ho explicava així: «Sí, el català el parlàvem entre nosatrus: els pares, els treballadors o qui fos. Perquè abans a les cases hi havia de deu a vint persones. Hi havia dos o tres mossos, el vaquer, el pastor, una criada... hi havia molta gent». Això descriu una comunitat petita, situada en el casalot on viuen la família i els seus treballadors, que comparteixen una llengua i un paisatge, un temps atmosfèric, una vida de treball, uns menjars, uns rituals, unes creences, uns horaris, una manera de vestir, unes rutines que conformen, com diria Giddens, allò que és habitual, aquella part de la vida social de cada dia que es dona per descomptada i que per descomptada, és difícil de percebre. Els membres d'aquesta comunitat, per tant, comparteixen una forma de vida i un estat emocional. Per això, en aquests casos, els parlants solen representar la seva llengua amb mots que fan referència a aquestes formes de vida —als menjars, a les eines i als productes del camp, a les herbes i al bestiar, als arbres, a les festes locals, amb els seus balls i amb les seves cançons, a un riu, a un prat o una muntanya, etc.— o amb mots que fan referència als grups de relació i convivència més immediats, és a dir, amb grups primaris: els pares, els avis, els fills, els amics, els veïns, etc. Per als parlants d'una comunitat petita, la llengua i els seus mots només poden fer referència a aquestes coses i, en conseqüència, aquests mots adquireixen un paper fonamental. Per això la majoria dels estudis sobre aquests territoris, tant si són dialectals, com històrics o antropològics, sempre solen dur un petit diccionari dels mots de la terra. Nosaltres ens hem referit a aquesta llengua com «la llengua primordial» (Nadal *et al.* 2019).

Com ja hem dit, el conjunt escalar de llengües es correlaciona amb un conjunt també escalar d'espais de relació que, segons les necessitats, són més grans o més petits. Podríem dir que aquestes llengües serveixen per regular una vida permanent de fusió

i fissió: la sociabilitat dels caçadors-recol·lectors va haver de ser complementada amb altres elements cohesionadors com els àpats, la música, la dansa i, sobretot, la llengua. Per tant, amb la cultura. Les llengües-dialecte, així, han ajudat els homes a funcionar amb grups que canviaven constantment de grandària en funció de les necessitats. L'accent, com en les bandades d'estornells, marcava les mides del grup (Dunbar 2014: 174 i 310). Gamble, Gowlett & Dunbar (2014: 21) ho expliquen així: «Les societats de caçadors-recol·lectors, com també les nostres, consisteixen en una varietat de tipus de comunitats, que s'organitzen jeràrquicament —famílies dintre de grups de parentiu, grups de parentiu dintre poblats, poblats dintre grups regionals més grans, etc.»

I les llengües, que amb els mots reflecteixen la forma de vida de cada grup en cada situació, són l'instrument fonamental d'aquesta organització. Les llengües personals de cadascun dels membres d'una mateixa família serveixen per parlar amb els altres membres de la família i, quan es posen en contacte, tendeixen a convergir. Encara que sigui poc, sempre canvien per convergir i, en aquests casos, el canvi lingüístic afavoreix que s'intensifiqui «l'aire de família» que des del començament ja presentaven cadascuna de les llengües dels membres de la xarxa. Per això hem dit tantes vegades que aquestes llengües canvien per ser apreses. Però una família és una xarxa porosa i dinàmica que va originant espais de relació en cadascun dels quals es produeix una determinada convergència lingüística i, per tant, una nova manera de parlar.

Cada xarxa conté els individus que actuen lingüísticament en un *espai de trobada* com en diria Giovanni Agresti o en un *espai de pràctica comunitària* com també n'hem dit nosaltres. Són els espais on es produeix la interacció lingüística i la convergència que se'n deriva. La convergència vertical organitza jeràrquicament els espais i els dialectes, en el sentit que es van integrant els uns dins dels altres en un procés d'inclusió que fa que a cada nova escala siguin més grans i n'hi hagi menys. La convergència lingüística que es produeix amb la interacció —i, doncs, amb el contacte de llengües— origina unes jerarquies lingüístiques en les quals predominen aquests dialectes més grans, però la convergència dialectal comporta també la reducció d'una part de la variació; en aquest procés s'originen, doncs, desigualtats lectals determinades per l'escala a què pertany cada dialecte i per la distància lingüística que els diferents dialectes mantenen amb els dialectes grans predominants.

5. CENTRE I PERIFÈRIES

Com acabem de comentar, els sistemes lingüístics dialectals reflecteixen espais de relació on els parlants interactuen i es reconeixen a través dels dialectes. Els dialec-

tes inicials, que se solen anomenar geolectes, es remunten a èpoques en què hi havia una mobilitat molt reduïda i, per tant, caracteritzen espais relativament aïllats; per això ens sembla que tenen, en el conjunt de tots els dialectes, un estatus primordial. És probable que aquest fet expliqui que en el llenguatge de carrer el terme dialecte tendeixi a ser un sinònim de geolecte i faci referència a llengües-dialecte relacionades amb espais geogràfics més o menys locals i amb un toc d'autenticitat. Per oposició, l'estàndard es definiria com una varietat més moderna, usada en un espai supralocal que inclou diferents territoris dialectals.

En un sentit popular, per tant, «un dialecte és el sistema característic d'una determinada àrea geogràfica inclosa en un territori més ampli, en general el de l'estat, la llengua del qual és l'estàndard supralocal», allò que els parlants consideren «la llengua de veritat» (Maelum 2010: 23). Però aquest estàndard supralocal generalment s'ha construït a partir d'una determinada varietat, també «local» en origen, que per les raons que siguin s'ha considerat més prestigiosa, o s'ha associat més directament als centres del poder social. És per això que, en relació amb la «centralitat» que es reconeix a l'estàndard, els diferents dialectes es veuen situats en una posició més o menys perifèrica, en funció de la distància lingüística que mantenen amb el dialecte que és a la base de l'estàndard (Nadal & Feliu 2021).

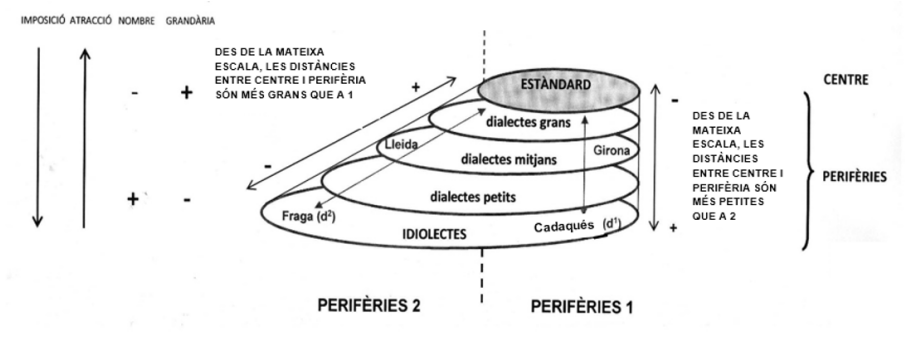

Figura 4

L'estàndard, com hem dit, sol construir-se a partir d'un dialecte de prestigi i, a la fi, es caracteritza perquè s'escriu, s'ensenya a l'escola, s'utilitza en contextos formals i administratius i en els diaris o a la televisió, als films i a les sèries, etc. En conseqüència, «la llengua» i les llengües-dialecte solen associar-se a un estatus social diferent: pur *vs*. impur, correcte *vs*. incorrecte, modern *vs*. antiquat, urbà *vs*. rural, culte *vs*. inculte, útil *vs*. inútil, gran *vs*. petit, etc. Des d'aquesta perspectiva, solen anomenar-se *sociolectes* i sempre estan situades en un espai que pot ser més perifèric o més central. Per això

podem afirmar que tots els actes lingüístics s'avaluen a partir de la situació que ocupen en l'eix centre-perifèria. El centre sol coincidir, encara que no pas necessàriament, amb el centre territorial i econòmic, on sol haver-hi la capital del país. No ens ha pas d'estranyar, per tant, que bona part dels mites geogràfics i històrics de les narracions amb què es justifiquen la llengua i la seva comunitat hagin estat elaborats a partir del centre, que en pot ser un o més d'un i que pot canviar segons les èpoques, com queda reflectit en el següent dibuix, referit a la història de la llengua catalana:

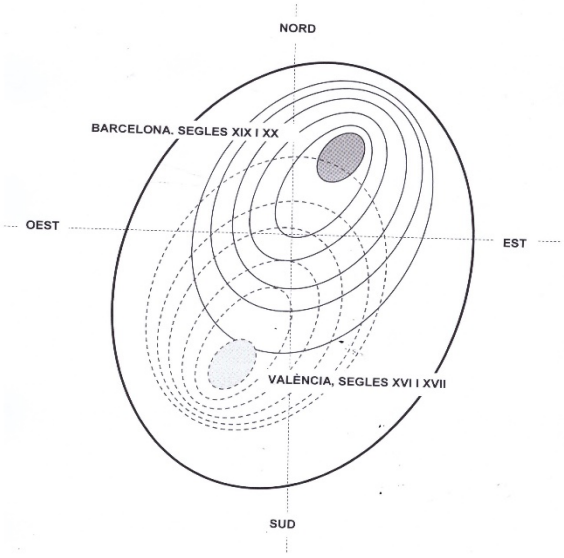

Figura 5

Les relacions conflictives entre el centre i la perifèria es tradueixen, en definitiva, en una ordenació inestable que acosta o allunya els individus de l'espai figurat, però privilegiat, de la llengua estàndard. En aquesta situació, el prestigi afavoreix que el centre atregui la perifèria, que tendeix a adaptar-s'hi per mantenir-hi la menor distància possible. És un canvi per atracció, de baix a dalt: els dialectes tendeixen a acostar-se a la llengua estàndard. Però, a més, en el món modern la llengua estàndard ha estat triada per ser imposada a tot el territori. És un canvi per imposició, de dalt a baix. L'atracció i la imposició fan que la distància entre dialectes i estàndard esdevingui cada cop més petita i només quan la pressió de l'estàndard no és prou forta, com en els territoris molt allunyats del centre, o és bloquejada artificialment, com en el cas de territoris separats per una frontera administrativa, aquest acostament esdevé més problemàtic.

6. ELS MULTILINGÜISMES INEVITABLES

El pas dels imperis als estats va canviar la relació centre-perifèria. L'estat, per fer-se nació, cosa que els imperis no es podien ni plantejar, necessitava crear fronteres que delimitessin clarament un territori, el seu, on totes les entitats lingüístiques estaven destinades a convergir, per atracció o per imposició, en una llengua comuna nacional. D'aquesta manera cada «territori nacional» s'allunyava dels altres territoris veïns que seguien un procés semblant: cada procés havia d'originar una llengua estàndard tan diferent com fos possible de les altres. Els estats nacionals, doncs, han tendit a configurar un territori monolític, amb un centre que és el nucli dur de la construcció del procés d'homogeneïtzació lingüística nacional i amb diverses perifèries plenes de varietats lingüístiques que inevitablement han d'interrelacionar-se i, per tant, practicar el contacte entre varietats —diguem-ne, amb prevenció, «multilingüisme intralingüístic»— i que tendeixen a debilitar-se progressivament. Tot sovint, l'element més marcat en l'oposició centre-perifèria es correspon amb l'oposició urbà-rural o antic-modern (Williams 2013). La tensió entre la llengua triada per homogeneïtzar el territori i les llengües territorials de sempre —els geolectes— ha estat inevitable. I el discurs sempre s'ha basat en el mateix tòpic: la poca utilitat del multilingüisme intralingüístic enfront de la utilitat del monolingüisme intern. La pregunta, que anticipa la resposta, és sempre la mateixa: quin sentit té utilitzar els dialectes, que en són molts, si amb «la llengua», que només n'és una, ja n'hi ha prou?

En contraposició, i per reforçar compensatòriament l'ús de l'estàndard, sempre es proclama la gran utilitat del multilingüisme interlingüístic amb una afirmació del tipus «si no saps llengües no faràs res de bo», on «llengua» fa referència a la llengua oficial —estàndard— de cada estat nació. És la ideologia que oposa la utilitat de les llengües nacionals —estàndard— a la inutilitat de les llengües locals (Weber & Horner 2014: 22). Per marcar aquest estatus diferent, aquelles s'anomenen llengües i aquests dialectes. Per això nosaltres, que qüestionem aquest desequilibri, hem tendit, quan hem pogut, a no fer-ho. Només ho hem fet quan no hem pogut evitar-ho perquè el pes de la realitat percebuda és extraordinari i ho feia molt difícil. Per entendre-ho millor podem comentar la figura següent:

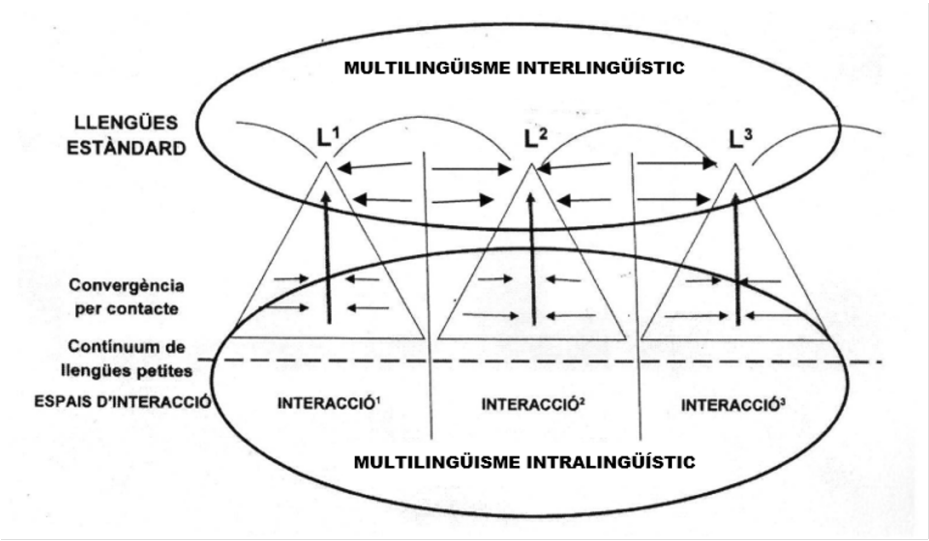

Figura 6

Els espais d'interacció inicials són espais que, des d'un punt de vista lingüístic, representen un *contínuum* de transicions (Saussure 1990) en el qual hi ha les llengües locals petites, però és difícil trobar-hi «la llengua», per més que amb el contacte lingüístic de seguida s'hi originin processos de convergència. En aquests espais inicials els parlants tendeixen a conèixer, a més de la seva llengua-dialecte local, les llengües-dialectes dels veïns, que ja eren des de bon començament força semblants. Això produeix un cert «multilingüisme intralingüístic». A la fi, quan s'origina un espai de relació ampli, aquesta convergència produeix la il·lusió monolingüe, és a dir, la idea que només hi ha una llengua (L), «la llengua», compartida per tots els individus de la nació que imaginàriament interactuen entre si. Quan aquesta llengua supralocal és estrictament oral, segurament no és més que una il·lusió. Però quan ja s'escriu, les coses canvien, i ho fan tant, que aquest tipus de llengües prenen un únic nom, cadascuna el seu, es poden comptar i solen tenir una gramàtica i un diccionari explícits. En aquest espai global, el multilingüisme, si es dona, és interlingüístic, és a dir, es produeix entre llengües nacionals o amb voluntat de ser nacionals, entre català i francès, francès i anglès, català i castellà, etc (L^1, L^2, L^3 a la figura 6).

El terme *monolingüisme*, doncs, només fa al·lusió a una ideologia, o a una il·lusió. Alguns parlants es veuen a si mateixos com a monolingües i creuen que ells, i els que són com ells, comparteixen una mateixa llengua. Però tothom, quan parla, realitza

un acte lingüístic únic i irrepetible, estrictament singular, i, per tant, el monolingüisme intralingüístic només és una il·lusió. I si això és així, el *multilingüisme* exclusivament interlingüístic també és una il·lusió. El dos mots formen part d'un mateix marc en el qual les llengües i els dialectes prenen un estatus ontològic ben definit, i això només es produeix dins la ideologia de l'estàndard (Gramling 2016).

Nosaltres, en tot el discurs, hem establert una clara distinció entre la llengua, considerada com una construcció produïda per una escriptura codificada, i les llengües-dialecte. La primera juga històricament un paper hegemònic, i per això el seu domini és la base de la discriminació social (Murgades 1996). En conseqüència, s'han activat de forma habitual diverses formes de censura i d'autocensura per afavorir-ne l'apropiació i l'ús; per això abans hem fet referència a l'atracció cap a l'estàndard i a la imposició de l'estàndard. En aquest sentit, la convicció que a través de l'esforç tothom pot accedir al domini de les normes ha tingut un paper fonamental en la construcció de la llengua, que és percebuda com un artefacte socialitzable amb esforç a través de l'estudi. Aquí hi ha l'origen d'aquell discurs que ven el canvi de llengua com un benefici per a qui el fa, i això explica que l'escolarització massiva i desitjada es convertís, en els segles XIX i XX, en l'instrument amb què els estats pretenien socialitzar aquesta llengua supralocal. Com a conseqüència de tot això, «la llengua» ha tendit a ocupar els espais de les llengües-dialecte. Alguns estudiosos descriuen aquesta tendència com un anivellament dialectal (Røyneland 2010) i la defineixen com un procés d'homogeneïtzació que va estenent l'estàndard i substituint els dialectes. Mar Massanell (2011) i Esteve Valls (2013) han estudiat d'una manera exemplar de quina manera la introducció de l'ensenyament secundari ha afavorit la vernacularització de «la llengua» estàndard per sobre del català nord-occidental.

La conversió de l'estàndard en la llengua de cada dia —diguem-ne la seva *vernacularització*— afecta tot el sistema lingüístic de les llengües-dialecte, però els parlants viuen d'una manera molt més intensa la substitució del lèxic local pel lèxic comú. Sospitem que això és així, perquè la substitució de les paraules de sempre per unes de noves es correlaciona amb la desaparició de les formes de vida pròpies i està en connexió amb com s'està produint el desenvolupament cultural general. De fet, els dialectes representen, i especialment el lèxic, unes formes de vida locals que tendeixen a desaparèixer arraconades pel món modern. Per això, com ja hem dit, tan sovint s'associa l'oposició dialecte-llengua a les dicotomies rural- urbà, antic-modern, inútil-útil. Avui, quan les formes de vida tradicionals desapareixen a una velocitat que mai no havíem pogut imaginar i s'enduen bona part de la càrrega històrica acumulada en el lèxic de les llengües-dialecte expressada en mots, frases fetes i cançons o amb els dialectes sencers que s'hi relacionen, ens hauríem de qüestionar la significació d'aquest canvi.

Pier Paolo Pasolini n'era ben conscient i per això va escriure en furlà un poema en què explica de quina manera la fi d'unes formes de vida va de bracet amb la fi de les llengües-dialecte —la *lalìa*—, tot reivindicant un retorn problemàtic a la vida tradicional preconsumista (Passolini 2003). És el mateix que també explica, però ara com a subjecte que ho viu, Desideri Lombarte, nascut a Pena-roja de Tastavins el 1937, en el poema «Voldria saber escriure» (ap. Sasot 1995: 75):

Ciants di un muort [*Cants d'un mort*]
(Fragments de la versió italiana, feta pel mateix Pasolini)

Sappi.
Amare il ceppo. Amare il festone di vite.
Amare la nuca dei tuoi coetanei: tosata.
Amare la linea tra campi e paese
(con qualche sacro recinto, per pascoli domestici)
Amare il muretto. Amare il casolare a forma di chiesa,
col fienile, e il brolo col suo odore acido di letame.
Ubi amor, ibi oculis. Amare molto ciò che muore [...]
Sappi.
Amare la povertà. Amare l'estraneità del povero
alla classe dominante. Amare la sua alterità
come cultura popolare.
Amare la sua dura camicia lavata e stirata. Stinta.
Amare i suoi calzoni neri di rigatino. Amare
le toppe di quei calzoni. Amare la mora.
Il vino (il C.; il M. del pergolato di casa).
Tutti i vecchi la sera sulla soglia;
più tardi sul seggiolone: da Padri a Santi [...]
Il volgar'eloquio: amalo.
Porgi orecchio, benevolo e fonologico,
alla lalìa («Che ur a in!»)
che sorge dal profondo dei meriggi
tra siepi asciutte
nei Mercati - nei Fori Boari -
nelle Stazioni - tra Fienili e Chiese
Poi si spegne - e col sospiro
d'un universo erboso - si riaccenderà
verso la fine dei crepuscoli.

Voldria saber escriure

Tinc lo cuquet al cap[a] i em poso a escriure
i escric totes les coses com pel cap me passen.

Alguns altres ho escriurien millor
però no poden. Que les coses meues no les saben,
que només les sé jo.

Quan dic: «*Que bufa el cerç*»,[(b)]
quan dic: «*Anem a batre*»,
penso que fa molt fred
o una calor que ataube.[(c)]

I ho sé
perquè he sentit lo vent per eixes serres
en pam i mig de neu entre les cames.
I de batre, també,
hai hagut moltes garbes.

Com pot parlar de punxes d'argilaga[(d)]
qui no ha fet formiguers.[(e)]
I de mel de romer
qui no ha tingut ovelles?

No sé què donaria per escriure fi,
però n'hi ha molts que en saben
i no saben què dir.

(a) *Tenir lo cuquet al cap*: estar encaparrat, tenir un corcó al cap.
(b) *Cerç*: vent molt fred del N o del NO.
(c) *Ataube* —variant d'*atalbar*: ensopeix, atordeix.
(d) *Argilaga*: argelaga (planta lleguminosa molt espinosa).
(e) *Fer formiguers*: apilar un feix de llenya i brossa cobert de terra, al qual calen foc i deixen cremar sense flames per escampar després la terra i cendres com a femada —a d'altres llocs, *fer boïcs*.

Pasolini ens demana que tinguem cura de la *lalìa*, el vernacle popular, la llengua del xafardeig, la del carrer: «Para l'orella, benèvola i fonològica, a la *lalìa* ("Quinor'è?!"), la que sorgeix a ple sol, al mig de parets seques, en els mercats...». Lombarte ens explica que, a ell, dir «Que bufa el cerç» o «Anem a batre» li fa pensar en el fred o en la calor perquè el cerç i el batre són part de la seva «forma de vida» i afirma que pot parlar de les punxes d'argelaga perquè moltes vegades, fent de pagès, ha fet formiguers. Ell coneix aquestes coses i en pot parlar, i en canvi d'altres —els que viuen al «centre»—, tot i que coneixen més bé «la llengua», no poden escriure-ho perquè ni coneixen els mots, ni les formes de vida amb les quals aquells es relacionen. Lombarte oposa la llengua estàndard, llunyana i poc autèntica, a la llengua local, pròxima i viscuda. En les reflexions lingüístiques no s'hauria d'oblidar mai que la llengua és un ens viscut intensament pels parlants.

Tant Pasolini com Lombarte contemplen la història de les llengües-dialecte amb un malestar provocat per la desaparició de la vida tradicional i, tot darrere, la de la *lalìa*. Veure aquesta evolució els fa patir i es pregunten si és possible fer una vida moderna, lluny de les formes de vida més tradicionals, sense que la llengua que duen aparellada, la *lalìa*, hagi de desaparèixer inevitablement. Nosaltres també ens fem aquesta pregunta i tampoc no tenim cap resposta. Per això, també patim. Patim per les paraules cansades de les nostres llengües-dialecte, que són una part fonamental de nosaltres mateixos.

Però, lluny de la perifèria, hi ha la llengua construïda que, de vegades, també sentim amenaçada. I aquesta amenaça també ens fa patir perquè sabem que aquesta llengua compartida és allò que ens fa comunitat, encara que sigui imaginada. Freqüentment tendim a fer-nos la il·lusió que si abandonem la realitat dialectal i fomentem una estandardització absoluta potser asseguraríem la supervivència de la llengua. Aquesta llengua, al cap i a la fi, és un objecte construït que pot ensenyar-se als que no el coneixen i, doncs, reproduir-lo. Per això tanta gent i tan sovint tendeix a reclamar polítiques estandarditzadores radicals. Consideren que la llengua normativa és la salvació de la llengua: la llengua sòlida, robusta. Però la ideologia del purisme lingüístic converteix el que parlem en una llengua morta. Una llengua viva és molt més que l'artefacte construït, o que les llengües dialecte. Una llengua, això que anomenem la llengua completa, és tot el conjunt de varietats, encaixades les unes dins les altres.

7. REFLEXIÓ FINAL

En el joc entre el centre i les perifèries, el centre no se situa necessàriament en el centre real de l'espai, manté distàncies diferents amb els espais perifèrics. En aquest sentit, hi ha perifèries més perifèriques que d'altres. És el que hem volgut destacar a la figura 4. Aquest fet és fonamental per entendre per què les persones que viuen a les perifèries més allunyades del centre perceben l'estàndard com una cosa molt llunyana i molt diferent dels seus propis dialectes i, en canvi, les perifèries més pròximes al centre el perceben com si fos gairebé la mateixa cosa que els seus dialectes. Així, mentre que una persona de Fraga pot dir que parla *fragatí* i no pas *català*, una de Lleida també pot dir, però menys, que parla *lleidatà* i, en canvi, una de Girona difícilment dirà, ni molt, com el de Fraga, ni poc, com el de Lleida, que parla *gironí*. Aquesta apropiació particular del centre, que pretesament és de tots, posa en evidència les desigualtats que condicionen el benestar dels parlants.

Per resumir, tots entenem què vol dir primari i natural enfront de secundari i construït: com ja hem dit, les llengües-dialecte són objectes primaris —de primer ordre— i la llengua estàndard és un objecte secundari —de segon ordre. També sabem que les llengües-dialecte —la *parole*— existeixen abans que «la llengua» —la *langue*. Aquesta, de fet, es construeix a partir d'aquelles; de vegades a partir del canvi produït per la interacció espontània, que hem anomenat *evolució* i, de vegades, a partir d'un canvi produït per una manipulació conscient i programada, que hem anomenat *revolució*. El mateix *Cours de Linguistique Génerale* de Saussure, que no és pas sospitós d'afavorir la *parole*, ho deixa clar:

> És clar que aquests dos objectes estan molt vinculats i que se suposen l'un a l'altre: la *langue* és necessària perquè la *parole* sigui intel·ligible i produeixi tots els seus efectes; però aquesta és necessària perquè la *langue* s'estableixi. Històricament, el fet de *parole* sempre és anterior [...]. Per una altra banda, aprenem la *langue* materna escoltant els altres; només s'arriba a dipositar en el nostre cervell després d'innombrables experiències. Finalment, és la *parole* la que fa evolucionar la *langue*: són les impressions rebudes sentint els altres les que modifiquen els nostres hàbits lingüístics. Hi ha doncs interdependència de la *langue* i de la *parole*: aquella n'és alhora l'instrument i el producte. Però tot això no obsta perquè siguin dues coses absolutament distintes. (Saussure 1990: 57)[4]

Però malgrat que sabem totes aquestes coses, pressionats per la ideologia de la llengua estàndard, acceptem la idea que en els inicis ja hi havia «la llengua» i que aquesta, només amb el pas del temps, s'hauria fragmentat (degradat?) en llengües-dialecte. Ja es veu que el propòsit de la ideologia de l'estàndard és fer passar per primari allò que és secundari, per natural allò que és construït, per autèntic allò que és artificial, etc. Ras i curt: fer passar per normal allò que, inicialment, només és normatiu. I, és clar, els parlants quan associen paraules amb les llengües-dialecte i amb la llengua poden fer-ho des de l'acceptació o des del rebuig de la ideologia. Per això els mots amb els quals els parlants representen la llengua ens informen sobre com la perceben, tant si és la més pròxima com si és la més llunyana, i ens permeten intuir com accepten la llengua estàndard col·lectiva.

És inevitable que els grups socials habitin i els seus membres interaccionin en algun espai. No podem escapar-nos-en, de l'espai, perquè nosaltres som cos i necessitem encarnar-nos-hi. Però com que aquest espai no és sempre el mateix ni, lògicament, els grups tampoc no són els mateixos, hem de parlar d'espais, en plural. Pensar en els espais no és fàcil. No ho és perquè la vida de cada dia, els costums, el que donem per

4. En la versió catalana hem canviat *llengua* i *parla* per *langue* i *parole*, com fa Tullio de Mauro, justificant-ho, en l'edició italiana del *Cours*.

descomptat, se'ns converteix en una forma de ceguesa que ens dificulta aprofundir-hi. Però si som capaços de fugir de la vista quotidiana, potser descobrirem que els espais, com si fossin una nina russa, es construeixen a través d'un encaixament successiu de diferents esferes locals.

Els homes vivim en grups de mides diferents que es correlacionen amb la multitud dels diferents espais en els quals habitem. En aquestes situacions, tanmateix, la desigualtat és inevitable. Hi ha espais cèntrics i espais perifèrics —encara que de vegades només ho siguin simbòlicament—, de la mateixa manera que hi ha grups grans i poderosos i grups petits i febles —també, de vegades, només simbòlicament. En conseqüència, les llengües que s'acomoden a aquestes diferències presenten grandàries diferents que també les fan, inevitablement, desiguals. Per això pensem que per entendre i gestionar bé les llengües cal atendre i tenir molt en compte les tensions entre la llengua situada en el centre i les llengües-dialecte situades a les perifèries.

Joan Vinyoli, en el seu llibre *Vent d'aram* (1976), va escriure un poema, «Dies al camp», que plantejava la contradicció entre la vida i la llengua modernes i la vida de sempre i les llengües primordials. Les paraules que designen les eines del camp, cansades com les mateixes eines, que aparentment han exhaurit la seva vida útil —la seva raó de ser—, hi són reivindicades perquè proclamen permanentment «l'antiga força de la mà de l'home», allò que en definitiva les ha fetes ser:

Amb ulls de fred i plens de vent contemplo la gebrada a l'hort
i la metàl·lica teranyina
clavada als muntants de fusta
del galliner que guarda
l'escapadís aviram.
I sento la fetor
grisa, coent, de gallinassa
tova, calenta, que asfixia.
Mes tard, hora de sol, ràpid, el gall empaita les gallines
estarrufades, que fugen.
Jo gusto la quallada
negror dels fems rics de solatge, festa
de la gran boca de la terra
que els menjarà fumejants.
Les eines del treball dormissen a l'entrada
de la masia en ombra, cada dia més
arraconades pel triomf vermell
de les grans màquines ferrisses
que sobre els camps naveguen.
Magall, aixada, càvec,
diuen pel mànec la indefensió
de no poder servir sense la mà d'un home,

però proclamen tostemps,
dessota l'òxid del tall,
l'antiga força de la mà de l'home.

Com viuen els parlants de la perifèria les relacions amb la llengua del centre que, per definició, és l'estàndard? I com viuen la relació amb les seves llengües locals? Aquestes preguntes resulten fonamentals a l'hora d'analitzar l'estat del procés històric, sempre actiu, de la construcció d'una llengua. A l'hora de prendre el pols a qualsevol procés d'estandardització.

Josep M. Nadal
josep.nadal@udg.edu
ORCID 0000-0002-9680-4200

Santiago Perera
santiago.perera@udg.edu
ORCID 0000-0002-3007-6941

Pilar Monreal
pilar.monreal@udg.edu
ORCID 0000-0003-2321-483X

Francesc Feliu
francesc.feliu@udg.edu
ORCID 0000-0003-1329-7328

Institut de Llengua i Cultura Catalanes - Universitat de Girona

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Aiello, L. C. & R. Dunbar (1993) «Neocortex Size, Group Size, and the Evolution of Language», *Current Anthropology*, 34/2, p. 184-193.

Anderson, B. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Londres, Verso.

Baggioni, D. (1997) *Langues et nations en Europe*, París, Payot & Rivages.

Balibar, R. & D. Laporte (1974) *Le français national*, París, Hachette.

Britain, D. (2010) «Supralocal Regional Dialect Levelling», dins C. Llamas & D. Watt (eds.), *Language and identities*, Edimburg, Edinburgh University Press, p. 193-204.

Certeau, M. de, D. Julia & J. Revel (1975) *Une politique de la langue. La Révolution Française et les patois*, París, Gallimard.

Coen, E. (2013) *De las células a las civilizaciones*, Barcelona, Crítica.

Damasio, A. (2017) *L'ordre étrange des choses. La vie, les sentiments et la fabrique de la culture*, París, Odile Jacob.

Dunbar, R. (1993) «Coevolution of neocortical size, group size and language in humans», *Behavioral and Brain Sciences*, 16/4, p. 681-735.

— (2009) «Why only humans have language?», dins R. Botha & C. Knight (eds.) *The Prehistory of Language*, Oxford, Oxford University Press, p. 12-35.

— (2014) *Human Evolution*, Londres, Penguin Books.

Gamble, C., J. Gowlett i R. Dunbar (2014) *Thinking big. How the evolution of Social Life Shaped the Human Mind*, Londres, Thames & Hudson.

Ginebra, J. (2006) *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Gramling, D. (2016) *The invention of monolingualism*, Nova York, Bloomsbury.

Hofstadter, D. & E. Sander (2018) *La analogia. El motor del pensamiento*, Barcelona, Tusquets.

Joseph, J. E. (2010) «Identity», dins C. Llamas & D. Watt (eds.), *Language and identities*, Edimburg, Edinbourgh University Press, p. 9-17.

Maelum, B. K. (2010) «Language and social spaces», dins P. Auer, J. E. Schmidt & A. Lameli (eds.), *Language and Space: An International Haandbook of Linguistic Variation*, Berlín / Nova York, De Gruyter, p. 18-32.

Massanell, M. (2011) *Permeabilitat del català nord-occidental a l'estàndard mediàtic i educatiu. El cas de l'Alt Urgell*, Barcelona, IEC, 2011.

Murgades, J., (1996) *Llengua i discriminació*, Barcelona, Curial.

Nadal, J. (2001) *España en su cénit (1516-1598). Un ensayo de interpretación*, Barcelona, Crítica.

Nadal, J. M. (1992) *Llengua escrita i llengua nacional*, Barcelona, Quaderns Crema.

— (2005) «Les llengües en el naixement de l'Europa moderna», dins J. M. Nadal, *La llengua sobre el paper*, Girona, CCG Edicions, p. 73-93.

— (2015a) «Language, Normative and Identity», dins F. Sabaté (ed.), *Conditioned Identities. Wished-for and unwished-for identities*, Berna, Peter Lang, p. 33-49.

— (2015b) «Evoluzione e rivoluzione. Che cos'è una lingua?», *Ianua. Revista Philologica Romanica*, 17, p. 9-23.

— (2022) «Posar fronteres a la mar. La llengua desitjada», dins F. Feliu (ed.), *Desired Language*, Amsterdam, John Benjamins, en premsa.

Nadal, J. M., S. Perera, P. Monreal, F. Feliu & G. Albiol (2016) «Derechos de las lenguas y derechos de sus hablantes: aproximación a la representación social de la lengua catalana», dins G. Agresti & J. G. Turi (eds.), *Représentations sociales des langues et politiques linguistiques. Déterminismes, implications, regards croisés*, Roma, Aracne editrice, p. 59-82.

Nadal, J. M., P. Monreal, S. Perera, F. Feliu & A. Gràcia (2019) «La llengua primordial: realitat o supervivència?», dins *La construcció del territori: geografia, identitat i usos polítics*, Valls, Cossetània Edicions, p. 447-459.

Nadal, J. M., S. Perera & P. Monreal (2019) «Els espais de llengua», *Rivista Italiana di Studi Catalani*, 9, p. 111-133.

Nadal, J. M. & F. Feliu (2021) «Linguistic norms, Centre-Periphery Dynamics and the Tension between Uniformity and Diversity in Processes of Standardisation», dins W. Ayres-Bennett & J. Bellamy (eds.), *The Cambridge Handbook of Language Standardisation*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 597-620.

Pasolini, P. P. (2003) *Tutte le poesie* [a cura de W. Siti], Milà, Mondadori.

Røyneland, U. (2010) «Vertical convergence of lingüístic varieties in a language space», dins P. Auer, J. E. Schmidt & A. Lameli (eds.), *Language and Space: An International Haandbook of Linguistic Variation*, Berlín / Nova York, De Gruyter, p. 259-274.

Sasot, M. (1995) *Així s'escriu a la Franja*, Saragossa, La Gabella.

Saussure, F. de (1990 [1a ed. 1916]) *Curs de lingüística general*, Barcelona, Edicions 62.

Schlieben-Lange, B. (1996) *Idéologie, révolution et uniformité en langue*, Lieja, Mardaga.

Siebenhaar, B. (2010) «Horizontal convergence of lingüístic varieties in a language space», dins P. Auer, J. E. Schmidt & A. Lameli (eds.), *Language and Space: An International Haandbook of Linguistic Variation*, Berlín / Nova York, De Gruyter, p. 241-258.

Taleb, N. N. (2013) *Antifrágil. Las cosas que se benefician del desorden*, Barcelona, Paidós.

Valls, E. (2013) *Direccionalitat, ritme, abast i naturalesa del canvi lingüístic en curs en català nord-occidental. De l'anàlisi dialectomètrica a la reflexió sociolingüística*. [Tesi de doctorat, UB.]

Weber, J. J. & K. Horner (2014) *Introducing Multilingualism. A social approach*, Nova York, Routledge.

Vinyoli, J. (1976) *Vent d'aram*, Barcelona, Edicions 62.

Wenger, E. (1998) *Communities of Practice. Learning, Meaning and Identity*, Cambridge, Cambridge University Press.

Williams, R. (2013) *The Country and The City*, Nova York, Random House.

Woolard, K. (2016) *Singular and Plural. Ideologies of Lingüístic Authority in 21st Century Catalonia*, Oxford, Oxford University Press.

— (2017) Comentari de *Singular and Plural* (Woolard 2016) al seminari del CUSC-UB celebrat el 16 de novembre de 2016, blog del seminari del CUSC, Universitat de Barcelona. [En línia: https://llenguasocietat.wordpress.com/2016/11/17/kathryn-woolard-comenta-singular-and-plural-al-seminari-del-cusc-ub/.]